

УДК 7.072.2+82-6:726.54-035.3(477)

ВІДГУК С. ТАРАНУШЕНКА НА ТЕКСТ М. КОЖИНА ПРО ДЕРЕВ'ЯНІ УКРАЇНСЬКІ ЦЕРКВИ

Сергій Білокінь

У постанові щодо справи славистів, яку склав 29 березня 1934 року уповноважений СПО ОГПУ Йоселевич, разом із прізвищем М. Грушевського, В. Перетца й О. Курило, згадується російський мистецтвознавець Микола Олександрович Кожин (1893 – ?). Усього в приналежності до «Російської національної партії» було звинувачено 36 осіб. Матеріали щодо них виділено в окреме виробництво, причому 23 із перелічених у списку ув'язнені не були. Сучасні дослідники констатують: «Некоторые из них, по свидетельству их родственников, так и не узнали о том, какая беда их подстерегала»¹. Ф. Ашнін та В. Алпатов уважають, що ніколи не сидів і Кожин.

Микола Олександрович уособлював тип наукового номада. Він писав про мистецтво Польщі й Чехії, татарське мистецтво тощо². Десь наприкінці 1960-х я його зустрів раз у Петра Євгеновича Корнілова (Ленінград, вул. Тіпанова, 5, помешк. 90), і він злегка поскаржився, що у Львові до нього поставилися без ентузіазму. Очевидно, він мав на увазі свою книжку 1958 року, головний його внесок до української культури³.

У нинішній публікації йдеться про події й документи 1950-х років. Український колега Кожина й Корнілова, великий мистецтвознавець Стефан Андрійович Таранушенко 1953 р., після перебування на Забайкаллі, на будівництві другої гілки трансибірської залізниці (БАМлаг), де він відбував строк⁴, після курських років «вільної висилки», після Астрахані повернувся в Україну.

У цілому, якщо можна так висловитися, йому пощастило. Вихованець Імператорського харківського університету, учень Федора Шміта, протягом десяти років він директорував у столичному на той час Музеї українського мистецтва й був членом харківського ВАК'у. Надрукував низку ґрунтовних розвідок, докладно проаналізова-

них у рецензіях Данила Щербаківського, Володимира Січинського, Павла Ковжуна. Попри страшні втрати, Таранушенко зберіг свої обміри дерев'яних церков, що вже не існували, документацію поліського житла й житла старої Слобожанщини, велику кількість світлин старих пам'яток української культури й навіть шевченківський оригінал «Пожежа в степу». Спокійно й розмірено, на цьому ексклюзивному, як тепер висловлюються, матеріалі Стефан Андрійович опрацьовував одна за другою свої старі теми. Знав, що більшість його праць залишиться незатребуваною, у рукопису, і навіть найґрунтовніша монографія «Монументальна дерев'яна архітектура Лівобережної України» (К., 1976) вийде стараннями Г. Логвина й М. Бажана, але переполовинена.

З кінця 1956 р. він мешкав у Києві на вулиці Дімітрова, 6, помешк. 27, а в усіх закутках його кімнатки (14,3 кв. метрів) лежали матеріали його досліджень, які, на жаль, нікому не були потрібні.

Ні йому, ні колишнім професорам В. Зуммеру чи Д. Гордєєву ходу більше не було. Їхні титули завбачливо скасували. Після звільнення вони ніде не викладали. Коли виходили на пенсію, навіть не ставали, як було заведено для істориків КПРС, консультантами (природно, з відповідною оплатою).

Десь за рік після виходу книжки Кожина «Украинское искусство XIV – нач. XX вв.» (Л., 1958) Таранушенко проаналізував те, що написав Микола Олександрович про дерев'яні церкви. Машинописна сторінка датується 9 жовтня 1959 року. На пенсію він вийшов невдовзі, 1963-го. Для якої потреби написав він цей текст, невідомо, можливо, в інтересах грядущої «Історії українського мистецтва». Можна констатувати хіба, що писав найкращий тоді знавець української дерев'яної архітектури.

АРХІВ

Свої спостереження автор завершив чітким висновком: «На зазначених вище сторінках своєї роботи професор Кожин не дав ні визначення характерних художніх рис українських дерев'яних церков, ні їхніх місцевих відмін, ні історії їх розвитку».

Цікаво, що в «Матеріалах до словни-

ка мистецтвознавців УРСР» (1970), які упорядкувала старший бібліограф ІМФЕ Т. Радзівська, такого мистецтвознавця як Кожин немає⁵.

У тексті виправляю лише друкарські похибки й уніфікую написання прізвища (М. О. Кожин).

Дерев'яним церквам професор М. Кожин в своїй праці «Украинское искусство XIV–XVII вв.» приділяє небагато місця. Це – стор. 7–13 та пара абзаців на ст. ст. 110 і 112 тексту; в тексті автор дає схематичний план та західний фасад церкви в с. Новоселиця Свалявського р-ну Закарпатської обл. (за матеріалами Закарпатського архітектурного управління), схему плану церкви в с. Ясині (ст. 113–116) та схему плану і фасаду дзвіниці при Михайлівській церкві в с. Поляни Герцаївського р-ну Чернівецької обл.

Важко повірити, що зазначеним графічним матеріалом можна дати читачеві уяву і охарактеризувати властивості української народної монументальної архітектури, цих «храмів-казок» за висловом І. Грабаря.

Погляд професора М. Кожина на генезис українських церков: походження їх від селянського житла-хати не є новим. Він повторює думку, висловлену М. Драганом в його роботі «Українські дерев'яні церкви» (Львів, 1937). Але новим оригінальним є твердження професора М. Кожина, що «древнейшие сохранившиеся культовые сооружения Украины, это т. н. клетские деревянные храмы XV–XVI вв. Закарпатской области, дожившие, хотя и с обновлениями, до наших дней». Далі автор підкреслює: «Несмотря на местные особенности, в этих памятниках отражаются, в основном, художественные принципы, характерные для украинского народного искусства в целом» (цебто навіть не одної архітектури). Наведений професором Кожиним зразок – церква с. Новоселиці – належить до вузько локального зарпатського типу з дуже сильно виявленим впливом західно-європейських костьолів, і, розуміється, ні в якій мірі не виявляє дійсно характерних рис українських дерев'яних церков. Читача цей єдиний наведений приклад тільки дезорієнтує, бо дає невірне тенденційне освітлення дійсного стану речей в питанні про характерні риси української народної монументальної архітектури.

Важко зрозуміти думку професора Кожина про дзвіниці. Говорячи про церкви в селі Середньому, Водяному, автор пише: «Над ним (притвором) эти церкви, как обычно для тех времен, имеют высокую четырехгранную колокольню с шатровым верхом» (ст. 7). А далі на ст. 11 читаємо: «Около древних деревянных русских и украинских церквей стояла дзвонница».

На зазначених вище сторінках своєї роботи професор Кожин не дав ні визначення характерних художніх рис українських дерев'яних церков, ні їхніх місцевих відмін, ні історії їх розвитку.

9. X.1959 р.

С. А. Таранушенко

¹ Ашин Ф., Алпатов В. «Дело славистов»: 30-е годы. – М., 1994. – С. 77, 217, 219.

² Державин Н. Творческий путь профессора Н. Кожина. – [Ленинград], 1950. – 16 с. Див. про нього також: Білокін С. Повсякденні турботи повоєнних книгознавців: за листуванням Федора Максименка // Збірник пам'яті українського бібліографа Федора Максименка. – Л., 2008. – С. 77–78.

³ Кожин Н. Украинское искусство XIV – нач. XX вв.: Очерки. Ч. I и II. – Л., 1958. – 247, [1] с., XXXII табл., [3].

⁴ Дубровський В. 2-й відділ БАМЛАГ'у ГПУ-НКВД. – Нью-Йорк, 1965. – С. 7, 63, 64.

⁵ Матеріали до словника мистецтвознавців УРСР // Українське мистецтвознавство. – К., 1970. – Вип. 4. – С. 96–127.